

С. О. Остапенко,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7653-4787>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.11.105

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

S. Ostapenko,
Postgraduate student of the Department of Global Economy
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF UKRAINE AGRICULTURAL SECTOR
FUNCTIONING DURING MARTIAL LAW

Війна між Україною та Росією негативно відобразилася на суспільно-політичному житті країни, що характеризується численними людськими жертвами, зруйнованими містами та селами та порушеннями тісних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, що в кінцевому результаті привело до значних матеріальних збитків.

Встановлено, основні першопричини зниження виробництва сільськогосподарської продукції за 2022 рік, що викликані агресією Росії проти України. Доведено, що найбільш стримуючими чинниками сільськогосподарської діяльності суб'єктів господарювання є: фінансові обмеження, погодні умови та інші фактори, що викликані в наслідок військової агресії.

Встановлено, що важливим джерелом підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні за рахунок коштів іноземних фінансових донорів є Програма фінансової підтримки малих агровиробників від Європейського Союзу розрахована на близько 10 тис. виробників сільськогосподарської продукції та 1200 сільськогосподарських підприємств, які утримують корів, із загальним охопленням у 32 тисячі тварини.

Нині постає необхідність щодо запровадження системи контролю на процес ціноутворення на всьому ланцюгу товароруку сільськогосподарської продукції від виробника до споживача та запровадити відповідний механізм адміністративного їх регулювання виключно на період дії військового стану. Непропорційне коливання цін на сільськогосподарську продукцію та вхідні матеріальні ресурси і саме головне їх дефіцит спричинив до суттєвого зниження рівня прибутковості виробничо-господарської діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки України.

Нинішні події виявили низку проблем розвитку експортноорієнтованого сільського господарства, що вимагає їх вирішення в повоєнний період відродження галузі.

Вважаємо, в повоєнний період аграрна політика повинна бути зорієнтована на забезпечення забезпечення рівних прав на розвиток для всіх груп суб'єктів, які беруть участь у сільсько-господарському виробництві, включно з прозорим і справедливим доступом до сільськогосподарських та інших земель, виробничих ресурсів, вільним доступом до збуту й конкуренцією на справедливій основі.

The war between Ukraine and Russia had a drastic impact on the socio-political life of the country, which includes numerous human casualties, destroyed cities, villages, and disruption of close relationships between business entities, which ultimately led to significant material losses.

The main root causes of the decline agricultural production during 2022, caused by Russia's aggression against Ukraine. It has been proven that the most restraining factors for agriculture business are: financial restrictions, weather conditions and other factors caused as a result of military aggression and obstacles to free goods trade.

It was established that an important source of support for agricultural production in Ukraine at the expense of funds from foreign financial donors is the Program of Financial Support of Small Agricultural Producers from the European Union, designed for about 10,000 agricultural producers and 1,200 agricultural enterprises that work with cattle, with a total coverage of 32,000 animals

After partial economic stabilization due to localization of active military actions there is a need for implementation of an added-value chain pricing monitoring system along the whole production steps movement and to introduce a corresponding mechanism for their administrative regulation exclusively during the period of martial law. Disproportionate fluctuation of prices for agricultural products, raw materials and, most importantly, their shortage caused by a significant decrease in the level of labor efficiency, safe and suitable for agriculture business land and fall in production profitability of economic activity in Ukraine

Current contingencies have revealed numerous problems in relying on export-oriented agriculture business model, which require for restructuring solutions in the post-war period for rapid and structural revival of the industry.

We believe that in the post-war period, agrarian policy should be oriented towards ensuring equal rights for post-war recovery for all groups of subjects involved in agricultural production, by ensuring access to all possible recovery instruments including transparent and fair access to agricultural and other lands, production resources, free access market and competition on a fair basis.

Ключові слова: сільськогосподарські товаровиробники, державна підтримка, аграрна економіка, експорт, продовольче забезпечення.

Key words: agricultural workers, state support, agrarian economy, export, food supply.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан сільського господарства як галузі та агропромислового комплексу загалом є надзвичайно важким, що пов'язано із загостренням загальної економічної кризи в країні. Виходом із такого становища об'єктивно може бути прискорений ефективний розвиток економіки аграрного сектора країни. Серцевиною функціонування агропромислового комплексу є сукупність економічних відносин, реалізація яких забезпечує відповідний рівень ефективності і задоволення інтересів кожного з учасників цих відносин.

Війна між Україною та Росією негативно відобразилася на суспільно-політичному житті країни, що характеризується численними людськими жертвами, зруйнованими містами та селами та порушеннями тісних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, що в кінцевому результаті привело до значних матеріальних збитків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти економічного розвитку аграрного сектору економіки на макро- і мікрорівні досліджували

В.Г. Андрійчук, О.В. Боднар, Л.М. Болдирєва, П.І. Гайдучий, А.Є. Данкевич, С.І. Дем'яненко, С.М. Кваша, Є.М. Кирилюк, І.Г. Кириленко, Ю.О. Лузан, Ю.О. Лупенко, М.І. Малік, Р.П. Мудрак, М.І. Пугачов, В.В. Россоха, І.І. Румик, П.Т. Саблук, Ю.В. Самойлик, О.В. Ульяновченко, Д.В. Шиян, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та інші. Проте, військова агресія Росія проти нашої держави і повоєнне відродження економіки країни вимагає перегляду основних засад розвитку аграрного сектору України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі досліджень науковців запропонувати практичні рекомендації щодо розвитку аграрного сектору в повоєнний період відродження економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За розрахунками науковців, станом на січень 2023 року загальна сума задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення, оцінюється в \$ 140,2 млрд (за відновною вартістю). В основу розрахунків становлять матеріали органів місцевої та центральної влади, публічні звіти громадян, суб'єктів підприємницької діяльності та відкриті джерела інформації. Були оцінені прямі та непрямі збитки, потреби у відновленні [1].

За результатами 2022 року за наближеними даними Державної служби статистики України виробництво зернових культур скоротилося на 37% в порівнянні з попередніми рекордними показниками 2021 року і становить близько 53,9 млн т. Водночас, виробництво олійних культур зазнало скорочення на 24% і становить 17,5 млн т. Таке значне зменшення обсягів виробництва зумовлено наступними факторами:

- тимчасовою окупацією частини українських територій;
- веденням бойових дій на частині територій, що унеможливорює господарську діяльність;
- замінуванням звільнених територій;
- зниженням врожайності в порівнянні з 2021 роком;
- ускладнений та суттєво розтягнутий в часі збір врожаю через дощову погоду восени та інші.

Галузь тваринництва постраждала менше, порівнюючи з рослинництвом, але тут також спостерігаються значні негативні наслідки.

За результатами 2022 року виробництво м'яса всіх видів скоротилося на 11% в порівнянні з 2021 роком та було на рівні 3,0 млн т, молока — 7,7 млн т (-12%) та яєць — 11,6 млрд шт (-18%).

Основними причинами скорочення в цьому напрямку є:

- окупація частини виробничих потужностей;
- руйнування виробничих потужностей та фізична загибель частини поголів'я під час бойових дій;
- тимчасове розривання виробничого ланцюга забезпечення підростаючим поголів'ям на початку війни в невизначених умовах (в основному стосується птахівництва) та інші.

Внаслідок російської агресії загинуло майже 400 тис. бджолосімей, 95 тис. кіз та овець, 212 тис. голів великої рогатої худоби, 507 тис. голів свиней та майже 11,7 млн голів птиці.

Вартість втрачених сільськогосподарськими виробниками ресурсів тваринництва та бджільництва становить приблизно \$362 млн.

Зростання вартості енергоносіїв призвело до суттєвого подорожчання процесу виробництва. Зокрема, через ріст цін на паливо українські сільгоспвиробники втратили \$485 млн, а внаслідок зростання витрат на добрива вони недоотримали \$377 млн прибутку.

Цілком логічним наслідком скорочення обсягів виробництва є скорочення експорту. Однак, головна причина не в виробництві, а в блокуванні морських портів російськими військами, котрі були традиційним експортним шляхом для України. Лише за рахунок значних відвантажень на початку року напередодні війни, клопітким старанням у побудові альтернативних маршрутів через західні кордони та роботі "зернового коридору" вдалося досягти порівняно непоганих результатів в поточних умовах.

За результатами 2022 року було експортовано 38,4 млн т зернових культур, що на 24% менше аналогічного показника минулого року, 7,9 млн т олійних культур (в 2,1 рази більше) та 4,6 млн т рослинних олій (-17%) [2]. Динаміка зростання експорту олійних культур пояснюється зменшенням експорту продуктів їх переробки (олії й макухи) та необхідністю аграріїв отримувати кошти для здійснення своєї подальшої діяльності. В основному це стосується насіння соняшнику. Однак, ця тенденція є негативною для української економіки, оскільки зменшується виробництво продуктів з доданою вартістю.

Через війну Україна втратила близько 13 млн тонн елеваторних потужностей. Дослідження Conflict Observatory встановило, що станом на 15 вересня 2022 р. приблизно кожне шосте (15,73%) українське зерносховище (силос, елеватор, бункер та склад для зберігання зерна й насіння) були знищені, пошкоджені росією та підпорядкованими їй силами або потрапили під їхній контроль з початку вторгнення 24 лютого:

- Обсяг знищених і пошкоджених зерносховищ уздовж лінії фронту сягає 3,1 млн тонн.

— На додачу до них елеватори місткістю ще 6,2 млн тонн на час проведення дослідження перебували на окупованих територіях (їх у фінальному рейтингу не враховували) [3].

Дефіцит місткостей для зберігання урожаю на думку експертів в 2022 році повинен становити мінімум у 20 млн тонн [4].

Тож для заміщення дефіциту елеваторних потужностей використовуватимуть різні варіанти: і рукава, і перебудову сівозміни. Ми підтримуємо думку експертів, що поліетиленові рукава (silo bag) — це альтернатива силосним сховищам та елеваторам. Вони можуть сягати від 30 до 1500 метрів в довжину і до 3 метрів в діаметрі. Але в Україні частіше за все використовують мішки з діаметром 2,7 метра і від 60 до 90 метрів в довжину. До 24 лютого щорічно в країні

зберігалось в рукавах від 5 до 6 млн тонн зернових. Для порівняння в Аргентині щорічно в рукавах зберігають близько 42 млн тонн. Фактично через зручність та дешевизну, рукава в цій південноамериканській країні дали поштовх для розвитку сільського господарства.

Переваги зберігання зерна в рукавах пояснюються тим, що:

- зазвичай зерно не потрібно далеко везти для зберігання,
- не потрібно будувати елеватори або чекати у чергах до них,
- є можливість точніше сортувати зерно,
- відсутня необхідність в обробці зерна від шкідників,
- зберігання може сягати до 18 місяців (а при правильному підході і до 24),
- зберігання не залежить від погоди: дощ, сніг, прямі сонячні промені, спека і холод від -500С до +500С. Фактично — немає ніяких обмежень.

Експерти зі зберігання зерна в рукаві наголошують, що зерно не потрібно додатково обробляти протруйниками перед зберіганням. Через те що зерно герметично закривається рукавом, через 10—20 днів в ньому гинуть всі шкідники. Це відбувається завдяки тому, що зерно ще деякий час "дихає" — споживає кисень, плюс комахи і мікроорганізми зменшують рівень кисню. Коли їм стає нічим дихати, шкідники гинуть. Тим часом вуглекислий газ — природний консервант, сприяє збереженню зерна.

За рахунок коштів Міжнародних фінансових донорів, в якості яких виступили уряди Канади (52 млн дол.), Японії (6 млн дол.) та австралійська благодійна організація Minderoo Foundation було закуплено 31000 рукавів із них 25401 одиниць видано 1488 суб'єктам підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу для зберігання 5 млн тонн зерна.

Понад 2 тис. мікро-, малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників отримують послуги зі зберігання зерна у рамках ініціативи AGRI (Agriculture Resilience Initiative) від USAID. Для цього USAID закупило більш ніж 8 тис. рукавів для зберігання зерна, 29 зернопакувальних машин та бункерів-перенавантажувачів; Агентство також підтримало встановлення модульних сховищ/ангарів для зберігання зерна загальною місткістю 77 тис. тонн.

Важливим джерелом підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні за рахунок коштів іноземних фінансових донорів є Програма фінансової підтримки малих агровиробників від Європейського Союзу розрахована на близько 10 тис. виробників сільськогосподарської продукції та 1200 сільськогосподарських підприємств, які утримують корів, із загальним охопленням у 32 тисячі тварини.

За умовою програми, фінансування надається суб'єктам підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу, які обробляють від 1 до 120 га сільськогосподарських угідь. Фінансова підтримка буде надаватися в розмірі 3100 грн за один гектар, але не більше 372 тис. грн А також 5300 грн за корову, господарствам, які утримують від 3 до 100 тварин, але не більше 530 тис. грн.

Основна умова участі в програмі — це реєстрація в державному аграрному реєстрі, який працює вже близько місяця. ДАР підтягує інформацію по ідентифікованих тварин, а також дані з реєстру речових прав на земельні ділянки із державного земельного кадастру для того, щоб ми могли визначати: чи відповідає сільськогосподарське підприємство тим критеріям, які встановлені програмою, чи ні.

У 2022 р. втрати аграрного сектора внаслідок логістичних проблем можуть сягнути близько \$10 млрд [5]. Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну вітчизняний аграрний сектор лише на блокуванні морських портів та зміні логістики експортних перевезень може втратити \$7,5—8 млрд, на вартості непроданого минулорічного зерна — \$0,5 млрд, а на вартості знищених або захоплених окупантами складських приміщень елеваторів — ще додатково \$1,3 млрд.

Відсутність сталих логістичних ланцюжків, які могли забезпечувати необхідні об'єми експорту. Через це гравці аграрного ринку почали пропрацьовувати нові маршрути у максимально оперативному режимі. До повномасштабного вторгнення 95% експорту здійснювалось морськими шляхами. Проте, в 2022 році, частка вище значеного каналу збуту суттєво скоротилася на користь автомобільного та залізничного транспорту.

З кінця лютого до липня були заблоковані всі порти, окрім малих Дунайських, пропускної здатності яких не вистачає для експорту в довоєнному об'ємі.

Частково проблему вирішила зернова угода, яка була підписана в кінці липня і згідно якої розблокували 3 українські порти: "Одеса", "Чорноморськ" та "Південний". Але з'явилась проблема заторів у Чорному морі через саботаж Росії під час інспекції суден — середня кількість суден, які проходять інспекції, складає 3-4 на добу, це катастрофічно мало.

Залишаються заблокованими порти Миколаєва, які є одними з найбільших в Україні і до війни перевозили 35% українського продовольчого експорту.

В процесі практичної реалізації сухопутних шляхів проявилися низка чинників, які негативно вплинули на їх пропускну здатність, зокрема:

Обмеження сухопутних шляхів:

- мала пропускна здатність залізничних станцій на кордоні з європейськими країнами;
- відсутність достатньої кількості європейських вагонів для перевезення зерна;
- різна ширина колій в Україні та країнах ЄС;
- обмеження пропускної спроможності європейських логістичних центрів;
- ускладнений доступ на ринок країн Європи з точки зору імпорту та сертифікації зернових;
- нестача водіїв для міжнародних перевезень автотранспортом.

Вартість логістики у гривневому еквіваленті зросла в 2—3 рази за рахунок підняття залізничних тарифів, збільшення плеча доставки та інфляції. Перевезення залізницею поступово збільшувалися, проте їх подальше зростання обмежене пропускну здатністю залізничних прикордонних переходів та різною шириною колій в Україні та ЄС. Після запуску зернових коридорів

71% зерна поїхало залізницею до портів, 29% — до сухопутних переходів. З листопада обсяги перевезень зменшуються через постійні обстріли енергетичної інфраструктури, що впливає на уповільнення роботи терміналів.

З початком функціонування "зернового коридору" "Укрзалізниця" почала стрімко повертати собі довоєнну продуктивність. У вересні було експортовано 2,7 млн т зерна, у тому числі через західні прикордонні переходи — понад 800 тис. т. У жовтні залізниця збільшила цей показник до 3,6 млн т.

Як свідчить результат хронометражу операцій зі ста вагонами приватного парку, які рухалися до сухопутних кордонів, виявиться, що середній оборот від завантаження до повернення вагона становив 27 діб, в русі вагони перебували 36 годин, ще 4 години пішло на митні процедури, 40 годин — на навантаження і стільки ж на розвантаження, а загалом на фактичні операції — 120 годин. Тобто із 27 діб лише п'ять справді займають фактичні операції, а 22 доби вагони просто чекають у черзі. А поки вони стоять, власник вантажу платить щодобово за використання вагона. І це не дешево задоволення — від 1500 грн на добу, які лягають на плечі сільгоспвиробника. Погодьтеся, таку систему логістики аж ніяк не можна назвати ефективною [6].

Отже, саме автомобільний і залізничний транспорт у перші місяці війни став рушійною силою експорту українського зерна, дозволивши потроху розвантажувати вітчизняні елеватори. Зокрема, вивезення збіжжя автівками пришвидшив ухвалений у квітні дозвіл агро-виробникам експортувати продукцію власним автотранспортом і спрощення низкою суміжних країн вимог до перетину своїх кордонів українськими вантажівками — скасування спеціальних дозволів і послаблення вимог до відповідності машин суворим європейським екологічним вимогам. Так, Угорщина, Румунія, Словаччина, Болгарія, Туреччина, Греція на різний термін скасували дозволи на вивезення української продукції й понизили вимоги відповідності автотранспорту, який в'їжджає з України, до норм стандарту "Євро 3".

З іншого боку, перешкодою для автотранспортних перевезень стали численні загрози й блокпости на дорогах у самій Україні, зруйновані внаслідок ворожих обстрілів ділянки доріг і мостові переходи, гострий дефіцит пального, якого на частині АЗС в перші місяці війни або взагалі не було, або його відпуск для цивільних авто був лімітований. У чергах на заправку автівкам у березні-травні доводилося простоювати по кілька годин щодня, але ще більші черги виникали (не щезли вони й до тепер) на прикордонних переходах. Інколи вони розтягувалися на кілька десятків кілометрів, в окремі дні в них стояли сотні фур не лише із зерном й іншою агропродукцією, а й з іншими товарами українського експорту.

Однак, попри всі труднощі, автотранспортний коридор для вивезення зерна працював. За інформацією інтернет-ресурсу Zernovoz.ua, радіус перевезень зерна автотранспортом, який до війни становив приблизно 400 км, зріс до 1000 км. Щоправда, через труднощі в дорозі та воєнні ризики зросла і ціна дос-

тавки — на невеликі відстані всередині країни вона досягла 5—6 грн/км, у дальньому сполученні могла становити 1,8—2 грн/км.

Та саме автотранспорт від початку війни став основним перевізником українського збіжжя на експорт. Це, зокрема, зазначив міністр агрополітики Микола Сольський, навівши приклад, коли протягом серпня Україна поставила за кордон майже 4,6 млн тонн зерна [7]. З цього обсягу 3 млн тонн перевезли саме автозерновози, залізниця й судна, завантажені в Дунайських портах.

Основною стратегією "Укрзалізниці" зі збільшення перевезень зерна на експорт стало розширення прикордонних залізничних переходів. Від початку війни вдалося наростити потужності наявних і відкрити кілька нових переходів на кордонах із Польщею, Словаччиною, Молдовою, Румунією. На кінець жовтня працювало вже 13 вантажних прикордонних переходів із п'ятьма сусідніми країнами. Це дозволило збільшити передачу через них вагонів-зерновозів із 200 на добу в березні до 560—580 — у липні.

Основною проблемою залізничного експорту до нині є різна ширина європейської й української залізничних колій, через що вагони на кордоні доводиться переставляти на інші колісні пари або ж перевантажувати зерно з українських хоперів у європейські. І те, й інше забирає час і суттєво гальмує залізничний експорт зерна з України, то ж паралельно триває робота зі збільшення технічного обладнання переходів і будівництва на них перевантажувальних зернових терміналів. У цьому залучено не лише українських залізничників, а й їх європейських колег [8]. Так, у жовтні в угорському місті Фенешлтіке біля кордону з Україною було відкрито мультимодальний термінал, який зможе щодня перевантажувати 5—10 тис. тонн зерна з вагонів широкої колії у вагони європейської колії.

Нині постає необхідність щодо запровадження системи контролю на процес ціноутворення на всьому ланцюгу товароруку сільськогосподарської продукції від виробника до споживача та запровадити відповідний механізм адміністративного їх регулювання виключно на період дії військового стану. Непропорційне коливання цін на сільськогосподарську продукцію та вхідні матеріальні ресурси і саме головне їх дефіцит спричинив до суттєвого зниження рівня прибутковості виробничо-господарської діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки України. Як свідчать результати оцінки ф.2 "Звіт про доходи" 20 малих та середніх суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу, які розташовані на території Кетирсанівської сільської об'єднаної територіальної громади Кіровоградської області за 2022 рік рівень прибутковості знизився на 20—25 в.п. і становить відповідно 3,5—10,6 %, що забезпечує в нормальних економічних умовах лише просте відтворення. При цьому необхідно відзначити, основним видом діяльності — вирощування зернових культур та соняшнику.

В зв'язку з відсутністю публічних даних України підтвердити певні закономірності, що відбуваються в діяльності сільськогосподарських підприємств на основі

їх опитування, що здійснюють органи Державної служби статистики (524 суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції (розділ 01, крім груп 01.6, 01.7 за КВЕД-2010), в тому числі 356 підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва (групи 01.1-01.3 за КВЕД-2010), 168 господарства корпоративного сектору аграрної економіки — тваринництва.).

За результатами обстеження сільськогосподарських підприємств в IV квартал 2022 р. порівняно з попереднім кварталом спостерігається уповільнення темпів збільшення обсягів їх виробництва продукції. Лише 32 % опитаних вважають, що січні-березні 2023 року буде спостерігатися зростання закупівельних цін, в тому числі 34 % на продукцію рослинництва, 25 % — тваринництва.

Встановлено, що найбільш стримуючими чинниками сільськогосподарської діяльності суб'єктів господарювання є: фінансові обмеження, погодні умови та інші фактори, що викликані в наслідок військової агресії. Зокрема:

— відсутність диверсифікованих експортних каналів: в той час як морські порти на півдні України були заблоковані, нові експортні шляхи залізницею до морських портів Румунії та країн Балтії ще не створені. Одночасно уряд запровадив експортне ліцензування (пшениця, кукурудза, соняшникова олія, куряче м'ясо та яйця) та заборону на експорт окремих категорій сільськогосподарської продукції (велика рогата худоба, жито, овес, гречка, просо, цукор, сіль), щоб зменшити ризик продовольчої кризи у разі тривалої війни;

— відсутність оборотних засобів для початку посівної кампанії: через проблеми з логістикою сільськогосподарських підприємств важко продати і відповідно експортувати урожай 2021 року, тому вони відчувають нестачу оборотних засобів; проблема є ще більш критичною для малих сільськогосподарських підприємств, які не мають доступу до складських приміщень та експортних каналів і змушені продавати свій урожай зі значною знижкою;

— логістичні обмеження: не вистачає потужностей для зберігання, оскільки майже 50 % пшениці зберігалася на елеваторах і складських приміщеннях, розташованих там, де відбувалися бойові дії, а суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агро бізнесу були змушені транспортувати та зберігати зерно в безпечніших регіонах; сільськогосподарські підприємства відчувають дефіцит палива, транспортних засобів та водіїв; тарифи на перевезення зернових вантажів залізничним транспортом у першому кварталі 2022 року зросли на 15 % порівняно з минулим роком;

— обмежена пропозиція та зростання цін на сировину: до цієї категорії належить насіння, добрива, дрібна худоба, племінне поголів'я, ветеринарні препарати, інгредієнти кормів для тварин, паливо (дефіцит палива під час посівної кампанії досяг 40 % викривлення на місцевих ринках праці через внутрішню міграції та мобілізацію армії, що спричиняє дефіцит робочої сили в окремих регіонах;

— порушення ланцюгів постачань: виробники свиней по всій Україні мають проблеми із забоем та реалізацією свиней через порушену логістику та ланцюги постачань;

— призупинення електронної системи адміністрування відшкодування ПДВ: це призвело до накопичення відшкодування ПДВ для експортерів, що спричинило додаткові проблеми з ліквідністю та обмеженням оборотного капіталу; це також поставило експортерів у невідгідне становище порівняно з імпортерами, які перейшли на спрощений режим оподаткування у розмірі 2 % єдиного податку та були звільнені від імпортного ПДВ;

— ризики, пов'язані з безпекою: доступ до землі обмежений через занепокоєння щодо безпеки, адже є достовірні повідомлення про нерозірвані боєприпаси та міни, а також про втрати військових, які лежать в полях непохованими.

Не зважаючи на зусилля уряду нашої держави та країн-партнерів більшість опитаних сільськогосподарських підприємств не здійснюють відвантаження виробленої продукції в країні — імпортери (55 % опитаних — в межах країн ЄС, 71 % — в інші країни світу). Основна причина такого становища — агресія Росії при Україні.

При цьому 84 % опитаних суб'єкти господарювання оцінюють свої запаси як великі та достатні.

ВИСНОВКИ

Нинішні події виявили низку проблем розвитку експортноорієнтованого сільського господарства, що вимагає їх вирішення в повоєнний період відродження галузі.

Необхідно відзначити, існуюча модель сільськогосподарського виробництва виявилася надзвичайно вразливою щодо впливу деструктивних явищ суспільно-політичного життя країни. Вона заснована на ефектах масштабу, сировинній орієнтації та деформованій структурі виробництва агропродовольства — великі господарства корпоративного сектору аграрної економіки (переважно вертикально інтегровані підприємницькі структури в сфері агробізнесу) спеціалізуються на рослинництві, вирощуючи високорентабельні, головним чином експортноорієнтовані сільськогосподарські культури, тоді як малі та середні сільськогосподарські підприємства, господарства населення орієнтуються на виробництво трудомісткої продукції тваринництва, вирощуванні плодовоовочевих та ягідних культур.

На нашу думку повоєнне відродження економіки країни повинно передбачати зміну аграрної політики на сталу та побудовану на забезпеченні рівних прав на розвиток для всіх груп суб'єктів, які беруть участь у сільськогосподарському виробництві, включно з прозорим і справедливим доступом до сільськогосподарських та інших земель, виробничих ресурсів, вільним доступом до збуту й конкуренцією на справедливій основі. Наслідком застосування цих підходів стане зміна аграрної структури, що дозволить сімейним фермам використовувати свій виробничий потенціал для створення суспільних благ і місцевого розвитку, а також сприятиме забезпеченню адаптації аг-

парної структури України до ЄС. Такий сценарій відродження сільського господарства й сільських територій в Україні потребує побудови нової інституційної системи підтримки внутрішньої продовольчої безпеки, реалізацію євроорієнтованої аграрної політики, відповідального стратегічного планування й моніторингу ситуації в галузі та збирання відповідних даних.

Література:

1. Експерти продовжують підраховувати прямі втрати апк від війни <https://www.zerno-ua.com/news/eksperti-prodovzhuyut-pidrahovuvati-pryami-vtrati-apk-vid-vijni/>
2. Виробництво зернових в Україні торік скоротилось на 37% — УКАБ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3675809-virobnictvo-zernovih-v-ukraini-torik-skorotilos-na-37-ukab.html>
3. Аналітична довідка про зерновий ринок та стан потужностей для зберігання зерна в Україні (станом на 30 листопада 2022 р.) <https://kmzindustries.ua/news/analitichna-dovidka-pro-zernovij-rinok-ta-stan-potuzhnostej-dlja-zberigannja-zerna-v-ukraini-stanom-na-30-listopada-2022-r>
4. Експерти надали практичні рекомендації щодо правильного зберігання зерна у рукавах <https://landlord.ua/news/eksperty-nadaly-praktychni-rekomendatsii-shchodo-pravylnoho-zberihannja-zerna-u-rukavakh/>
5. Втрати АПК України внаслідок логістичних проблем у 2022 році можуть сягнути близько \$10 млрд — експерт <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/25734-vtraty-apk-ukrainy-vnaslidok-lohistychnykh-problem-u-2022-rotsi-mozhut-siahnuty-blyzko-usd10-mlrd-ekspert.html>
6. Логістика "з'їдає" всі гроші аграріїв <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693517/>
7. Аграрії зазнають найбільше збитків через порушену логістику. Чи можна цьому зарадити навіть під час війни? Як організувати перевезення, щоб зберегти продукцію та не втратити цілий сектор економіки <https://mind.ua/publications/20250442-agrariyi-zaznayut-najbilshe-zbitkiv-cherez-porushenu-logistiku-chi-mozhna-comu-zaraditi-navit-pid-chas>
8. Експортна логістика у воєнний час <https://agrotimes.ua/article/eksportna-logistyka-u-voyennyj-chas/>

References:

1. Zerno-ua (2023), "Experts continue to calculate the direct losses of the apk from the war", available at: <https://www.zerno-ua.com/news/eksperti-prodovzhuyut-pidrahovuvati-pryami-vtrati-apk-vid-vijni/> (Accessed 15 May 2023).
2. Ukrinform (2023), "Grain production in Ukraine decreased by 37% last year — UKAB", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3675809-virobnictvo-zernovih-v-ukraini-torik-skorotilos-na-37-ukab.html> (Accessed 15 May 2023).
3. Kulakovs'ka, N. (2022), "Analytical report on the grain market and the state of grain storage facilities in Ukraine (as of November 30, 2022)", available at: <https://>

kmzindustries.ua/news/analitichna-dovidka-pro-zernovij-rinok-ta-stan-potuzhnostej-dlja-zberigannja-zerna-v-ukraini-stanom-na-30-listopada-2022-r (Accessed 15 May 2023).

4. Lysa, A. (2022), "Experts provided practical recommendations for proper storage of grain in sleeves", available at: <https://landlord.ua/news/eksperty-nadaly-praktychni-rekomendatsii-shchodo-pravylnoho-zberihannja-zerna-u-rukavakh/> (Accessed 15 May 2023).

5. Ahrobiznes s'ohodni (2022), "Losses of the agricultural industry of Ukraine due to logistical problems in 2022 may reach about \$10 billion — expert", available at: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/25734-vtraty-apk-ukrainy-vnaslidok-lohistychnykh-problem-u-2022-rotsi-mozhut-siahnuty-blyzko-usd10-mlrd-ekspert.html> (Accessed 15 May 2023).

6. Lyvch, D. (2022), "Logistics 'eats up' all the farmers' money", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693517/> (Accessed 15 May 2023).

7. Karpenko, O. (2022), "Farmers suffer the most losses due to disrupted logistics. Can this be done even during war? How to organize transportation in order to preserve products and not lose an entire sector of the economy", available at: <https://mind.ua/publications/20250442-agrariyi-zaznayut-najbilshe-zbitkiv-cherez-porushenu-logistiku-chi-mozhna-comu-zaraditi-navit-pid-chas> (Accessed 15 May 2023).

8. Levyts'kyj, Ya. (2023), "Export logistics in wartime", available at: <https://agrotimes.ua/article/eksportna-logistyka-u-voyennyj-chas/> (Accessed 15 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 19.05.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663